

Ізарова І. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правосуддя

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПАРАЛЕЛЬНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРИКЛАД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню актуального питання недопущення паралельного судового розгляду однієї справи різними судами – України та держав-членів Європейського Союзу. Проаналізовано положення чинного законодавства Європейського Союзу й визначено нові аспекти принципу контрольованої множинності судових процесів. Обґрунтовано необхідність узгодження положень вітчизняного цивільного процесуального законодавства з чинним законодавством Європейського Союзу та забезпечення судів України правом на зупинення провадження у справі для вирішення питання про доцільність подальшого розгляду справи.

Ключові слова: паралельний судовий розгляд, множинність судових процесів, цивільний процес, гармонізація цивільного процесуального законодавства.

Постановка проблеми. Інтеграція України до Європейського Союзу (далі – ЄС, Союз) зумовлює необхідність реального виконання певних зобов'язань, більшість із яких пов'язана з реформуванням правової та судової систем, їх наближенням до європейських і світових стандартів. Упродовж часу, що минув із дня укладення у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1], у державі активно готуються та проводяться реформи майже в усіх сферах, у тому числі й у галузі правосуддя.

Першим кроком до зближення вітчизняного законодавства з європейським стало схвалення Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. [2] (далі – Стратегія). Відповідно до її положень, реформування системи судоустрою, судочинства й суміжних правових інститутів здійснюватиметься за такими напрямками, як підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій, забезпечення прозорості й відкритості правосуддя тощо.

У червні 2016 р. було прийнято проект Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 30 травня 2016 р. № 4734 [3]. Цим Законом продовжено реформування судової системи України, унесено істотні зміни до організації судової влади, запроваджено триланкову судову систему тощо.

Зазначене зумовило необхідність переходу до наступного етапу реформ – змін процесуального законодавства. Відповідний проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (щодо судової реформи)» [4] (далі – Проект змін до ЦПК) було підготовлено Радою з питань судової реформи. Ним передбачаються положення, спрямовані на забезпечення ефективного судового процесу, запровадження механізмів запобігання зловживанню процесуальними правами, дотримання стабільності й розумних строків розгляду справи, вирішення групових позовів, упро-

вадження електронного правосуддя, а також головне – гармонізації норм процесуального права відповідності до стандартів країн-членів ЄС [5].

У ЄС питанням стандартів цивільного процесу приділяється належна увага. Так, на рівні Союзу за останні двадцять років було створено єдиний комплексний механізм розгляду та вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру [6], невід'ємною частиною якого є Регламент (ЄС) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах було ухвалено 12 грудня 2012 р. [7] (далі – Регламент № 1215/2012). Цим актом урегулюються питання юрисдикції, визнання та виконання судових рішень, а також визначається принцип недопущення паралельних судових процесів із розгляду однієї й тієї самої справи різними судами держав-членів ЄС. Ці положення мають надзвичайно важливе значення для забезпечення ефективного захисту учасників відносин – громадян України й держав-членів ЄС.

Не можна з упевненістю сказати, що у вітчизняній науці питанням паралельного судового розгляду приділяється належна увага, особливо у світлі проведеної у 2015 р. реформи інституту юрисдикції в ЄС.

Виходячи із цього, **метою** статті є визначення особливостей реалізації принципу недопущення паралельного судового розгляду в цивільному процесі за законодавством ЄС і шляхів гармонізації вітчизняного цивільного процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відсутність єдиних правил визначення юрисдикції призводить до нерівного доступу до правосуддя для жителів ЄС, як правильно зазначалося у Звіті Комісії Європарламенту, Ради та Європейського економічного та соціального комітету про застосування Регламенту № 44/2001 від 21 квітня 2009 р. (далі – Звіт 2009 р.) [8]. Особливо це було характерно для тих випадків, коли сторона не отримує справедливого судового розгляду або адекватного захисту в судах третіх держав [8]. Відсутність таких правил, що визначають юрисдикцію щодо третіх держав відповідачів, могла поставити під загрозу застосування обов'язкового законодавства Співтовариства, наприклад, про захист прав споживачів. У державах-членах, де не існує додаткових форм захисту, споживачі не можуть порушувати справи проти відповідачів – жителів третьої держави. Так само, як, наприклад, співробітники, комерційні агенти, постраждали від неякісної продукції, інші особи, які мають намір скористатися правами, наданими законодавством про захист даних у ЄС. У всіх цих питаннях, де обов'язковим є законодавство Співтовариства, заявники можуть бути позбавлені такого захисту.

Це стало важливим під час реформування порядку визначення юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у

ЄС. За результатами своєї роботи у 2010 р. Європейська комісія підготувала відповідні реформи. Основною метою Регламенту № 1215/2012 стало налагодження ефективної судової співпраці та забезпечення спільного правового простору в ЄС, зокрема, шляхом визнання судових рішень в інших державах-членах без додаткових проміжних процедур, а також удосконалення правил визначення юрисдикції й недопущення паралельного розгляду справ різними судами держав-членів. Він набрав чинності й діє в усіх державах-членах із 10 січня 2015 р., включаючи Данію, яка уклала договір у 2005 р. між Європейським Співтовариством і Королівством Данії про юрисдикцію, визнання і приведення у виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах.

Характеризуючи положення Регламенту № 1215/2012, варто зауважити, що вони спрямовані на полегшення доступу до правосуддя, зокрема, шляхом забезпечення єдиних правил юрисдикції й визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах у державах-членах. Важливе значення має також запроваджений Регламентом № 1215/2012 принцип недопущення паралельного судового розгляду справ, або *Lis Pendens*. Для забезпечення ефективного судового захисту прав варто не тільки не допустити повторного розгляду судом справи, у якій уже було ухвалено рішення суду, а й запобігти можливому одночасному розгляду справи кількома судами на територіях різних держав-членів ЄС або держав, які не є його членами.

Відповідно до положень ст. 33 Регламенту № 1215/2012, якщо справа розглядається судом третьої держави, а суд держави-члена ЄС починає провадження за участі тих самих сторін із того самого предмета спору, як і у справі в суді третьої держави, суд держави-члена може призупинити провадження в такому разі:

- очікується, що суд третьої держави ухвалить рішення, що може бути визнане в державах-членах;
- суд держави-члена переконаний, що такий розгляд необхідний для належного здійснення правосуддя [7].

При цьому суд держави-члена може продовжити розгляд у будь-який час у такому разі:

- розгляд у суді третьої держави зупинено або закрито;
- є підстави очікувати, що суд держави-члена, що розглядає справу, навряд чи ухвалить своє рішення протягом розумного строку;
- продовжити розгляд потрібно для належного здійснення правосуддя [7].

Суд держави-члена може застосовувати цю статтю на клопотання однієї зі сторін або, якщо це можливо, відповідно до національного законодавства, за власною ініціативою.

Отже, Регламентом № 1215/2012 було закріплено принцип недопущення паралельного судового розгляду справ різними судами, зміст якого реалізується в повноваженнях суду вирішувати питання про те, у якому суді буде належно розглянуто справу і здійснено правосуддя.

Запроваджений Регламентом № 1215/2012 порядок регулювання паралельного розгляду справ, або *Lis Pendens*, має важливе значення і для України, оскільки врегулює порядок вирішення питання про розгляд справи судами держав-членів у разі розгляду справи судом третьої держави.

У вітчизняному законодавстві принцип недопущення паралельного розгляду справ різними судами реалізується за допомогою положень Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, а також Закону України «Про міжнародне при-

ватне право» [9], якщо справа, що розглядається, ускладнена іноземним елементом. Положеннями цього Закону доповнений урегульований цивільним процесуальним законодавством порядок визначення суду, який повинен розглядати справу в разі подання заяви у справі про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, з огляду на це, не можна повністю погодитись із думкою про те, що зазначений закон «урегулює поширену на практиці проблему *lis (alibi) pendens* (ч. 2 ст. 75)» [10, с. 14].

Так, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 122 ЦПК України, якщо у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, суд відмовляє у відкритті у провадженні у справі. Ці положення залишилися й у Проекті зміни до ЦПК України (п. 3 ч. 1 ст. 121) [4].

У ч. 2 ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» також закріплено положення про те, що суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо в суді чи іншому юрисдикційному органі іноземної держави є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав [8]. Водночас зазначеним Законом не визначено процесуальний порядок вирішення питання, якщо провадження у справі вже відкрито й з'ясувалося, що тотожна справа розглядається судом іншої держави.

Виходячи із цього, у вітчизняній науці лунали пропозиції доповнити зазначену ч. 2 ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» і «викласти правило ч. 2 ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» таким чином: «Суд відмовляє у відкритті провадження у справі або залишає заяву без розгляду, якщо у суді чи іншому юрисдикційному органі іноземної держави є справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав» [10, с. 9].

Але реалізація такої пропозиції суттєво не вплине на правозастосування й не сприятиме вдосконаленню інституту недопущення паралельного судового розгляду між Україною та державами-членами ЄС, оскільки в такому разі потрібно застосовувати положення цивільного процесуального законодавства держави компетентного суду. За загальним положенням, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду, якщо спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав розглядається в іншому суді.

Отже, у разі надходження до суду заяви у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, що розглядається іншим судом, суд має відмовити у відкритті у провадженні, а якщо це з'ясувалося вже під час розгляду такої справи – залишити заяву без розгляду, не з'ясовуючи правильності підстав визначення підсудності іншим судом, узагалі не маючи жодної альтернативи й шансу продовжувати розгляд справи в разі зловживання сторонами своїми процесуальними правами, спрямованого на затягування розгляду справи.

Натомість із реформуванням інституту юрисдикції в ЄС, згідно з положеннями ст. 33 Регламенту № 1215/2012, якщо справа розглядається судом третьої держави, а суд держави-члена ЄС починає провадження за участі тих самих сторін, із того самого предмета спору, як і у справі в суді третьої держави, він може призупинити провадження, якщо очікується, що суд третьої держави ухвалить рішення, що може бути визнане в державах-членах ЄС, якщо він переконаний, що такий

розгляд необхідний для належного здійснення правосуддя [7]. Отже, за допомогою зазначених вище положень запроваджується принцип вирішення судом питання, де належить здійснити правосуддя у справі, яка розглядається в кількох судах, і суд держави-члена може продовжити розгляд у будь-який час, якщо розгляд у суді третьої держави зупинено або закрито, а також є підстави очікувати, що суд держави-члена, що розглядає справу, навряд чи ухвалить своє рішення протягом розумного строку; або продовження розгляду потрібне для належного здійснення правосуддя.

Розглядаючи тотожні справи, суд передусім повинен виходити з принципу справедливого судового розгляду саме тим судом, який у змозі належно здійснити правосуддя й ухвалити рішення, а не надавати широкі можливості для зловживання процесуальними правами несумлінним учасникам процесу.

Принцип контрольованої множинності процесів або недопущення паралельного розгляду справ різними судами впливає із принципів рівності судових процесів і взаємності, відповідно до яких іноземні судді є такими ж чесними та розумними, як і власні [11, с. 14], а отже, немає необхідності вирішувати ту саму справу в судах різних країн. Водночас він покликаний запобігти проведенню паралельних судових розглядів, уникнути конфлікту юрисдикцій і можливого ухвалення протилежних судових рішень.

Варто зазначити, що реалізація принципу контрольованої множинності судових процесів у правозастосовній практиці не здійснюється так легко, як це може видаватися, потребує від суду детального дослідження судових справ і визначення, чи дійсно ці справи є тотожними. Наприклад, в одній справі громадянин України звернувся до Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області з позовом до своєї дружини (громадянки ФРН) і її батьків (громадян України) про визначення місця проживання дитини. Дружина оскаржила відкриття провадження у справі на тій підставі, що в провадженні судів ФРН перебуває цивільна справа за її позовом до чоловіка про встановлення місця проживання їхнього сина.

Апеляційний суд Полтавської області не взяв до уваги докази заявниці на тій підставі, що позивач сформулював позовні вимоги, окрім відповідачки, також і до дідуся та бабусі дитини, які не є учасниками судового процесу у справі, що перебуває в провадженні судів ФРН. З огляду на це підстав для висновку про тотожність позовів немає [12].

При цьому, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 396 ЦПК України, ухвалені рішення суду України у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета й на тих самих підставах, що набрало законної сили, або провадження у справі в суді України у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета й на тих самих підставах до часу відкриття провадження у справі в іноземному суді є підставами для відмови в задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Тобто, незважаючи на те що в суді іноземної держави розглядається тотожна справа, суди України можуть ухвалити своє рішення, що стане підставою для відмови у виконанні рішення іноземного суду.

Висновки. Ураховуючи необхідність гармонізації цивільного процесу ЄС та України, а також забезпечення права осіб на справедливий судовий розгляд, доцільно доповнити чинне процесуальне законодавство повноваженням суду визначити, у якому саме суді такий розгляд необхідний для належного здійснення правосуддя.

З огляду на це варто закріпити на законодавчому рівні принцип вирішення судом питання, де належить здійснити правосуддя у справі, яка розглядається в кількох судах, і внести зміни до ст. 122 (у Проекті змін – ст. 121), видалити п. 3 і додати ч. 8 (у Проекті змін – ч. 6 ст. 121) такого змісту: «Якщо у провадженні цього чи іншого суду перебуває справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, суд має право зупинити провадження і з урахуванням думки учасників процесу, а також виходячи з дотримання правил підсудності, вирішити питання про доцільність подальшого розгляду справи».

Література:

1. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).
2. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
3. Проект Закону про судоустрій і статус суддів № 4734 від 30 травня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59259.
4. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (щодо судової реформи)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrc.org.ua/upload/steps/1f7a9a447248438a4822aaffe5085fe1.pdf>.
5. Рада з питань судової реформи. Процесуальне законодавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jrc.org.ua/steps/step/procesual%27ne_zakonodavstvo.
6. Ізарова І.О. Теоретичні засади цивільного процесу ЄС : [монографія] / І.О. Ізарова. – К. : ВД Дакор, 2015. – 336 с.
7. Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.
8. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/re-port_judgements_en.pdf.
9. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
10. Черняк Ю.В. Інститут підсудності в міжнародному приватному праві Європейського Союзу та України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». – К., 2006. – 18 с.
11. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право / Х. Шак. – М., 2001. – С. 14.
12. Ухвала Апеляційного суду Полтавської області від 09 квітня 2014 р. у справі № 524/11538/13-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38444317>.

Изарова И. А. Параллельное судебное разбирательство в гражданском процессе: пример Европейского Союза и украинские перспективы

Аннотация. Статья посвящена исследованию актуального вопроса недопущения параллельного судебного рассмотрения одного дела различными судами – Украины и государств-членов Европейского Союза. Проанализированы положения действующего законодательства Европейского Союза и определены новые аспекты принципа контролируемой множественности судебных процессов. Обоснована необходимость согласования положений отечественного гражданского процессуального законодательства с действующим законодательством Европейского Союза и обеспечения судов Украины правом на приостановление производства по делу для решения вопроса о целесообразности дальнейшего рассмотрения дела.

Ключевые слова: параллельное судебное разбирательство, множественность судебных процессов, гражданский процесс, гармонизация гражданского процессуального законодательства.

Izarova I. Parallel judicial proceedings in civil process: example of the European Union and Ukrainian perspectives

Summary. This article dealt with the actual questions of Lis Pendens, prevention of the parallel proceedings of a case in different courts – Ukraine and EU Member States. It was analyzed the provisions of the current EU legislation and identified new aspects of the principle of plurality of controlled trials. The necessity of coordination of national legislation on civil procedure applicable EU legislation providing courts and Ukraine the right to suspend the proceedings to decide on the advisability of further proceedings.

Key words: parallel proceedings, plurality of litigations, civil litigation, harmonization of civil procedural law.